

2021–2030 M. VIEŠOJO SAUGUMO STIPRINIMO PLĖTROS PROGRAMOS PAGRINDIMAS

Plėtros programos valdytojas – Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija

PLĖTROS PROGRAMOS PASKIRTIS

Nacionalinio pažangos plano (NPP) uždavinys: 10.4. Užtikrinti efektyvų krizių nacionalinio saugumo srityje ir ekstremaliųjų situacijų valdymą

Problema: Didėjanti krizių ir ekstremaliųjų situacijų galima žala

Ilgalaikė tendencijų analizė rodo, kad gamtinių ir žmogaus sukeltų nelaimių padaroma žala Europoje didėja kelis dešimtmečius¹. Pagrindiniai nelaimių rizikos veiksniai²: klimato kaita, urbanizacija, blogėjanti aplinkos būklė, kintanti saugumo situacija (terorizmo ir hibridinės grėsmės, neteisėtas cheminių, biologinių, radiologinių ir branduolinių medžiagų naudojimas ir kt.), technologijų vystymasis.

Dėl klimato kaitos neigiamų padarinių Lietuvoje didėja meteorologinių reiškinių sukeltamų valstybės ir tarptautinio lygio ekstremaliųjų situacijų grėsmė, o dėl prie pat Lietuvos valstybės sienos pastatytos ir pradėjusios veikti Baltarusijos atominės elektrinės – branduolinių incidentų grėsmė.

2018 m. atliktos Lietuvos nacionalinės rizikos analizės duomenimis³, 14 pavojų, galinčių sukelti ekstremaliąją situaciją, rizika yra didelė arba labai didelė, iš jų 6 pavojai sietini su klimato kaita ir gamtinėmis nelaimėmis: stichiniai, katastrofiniai hidrologiniai ir meteorologiniai reiškiniai (labai didelė rizika), epizootijos (labai didelė rizika), potvynis (labai didelė rizika), epidemijos ir (ar) pandemijos (labai didelė rizika), sausra (didelė rizika) ir kenksmingųjų organizmų židiniai (didelė rizika).

Valstybės ir tarptautinio lygio ekstremaliosios situacijos gali sukelti staigų didelį pavojų ar žalą daugumos šalies gyventojų sveikatai ar gyvybei, aplinkai, kultūros paveldui, sutrikdyti valstybės valdymą ar ypatingos svarbos infrastruktūros funkcionavimą.

Esant tokioms aplinkybėms svarbu užtikrinti veiksmingą krizių ir ekstremaliųjų situacijų valdymą: jų prevenciją, pasirengimą joms ir reagavimą į jas. Sprendžiant problemą, siekiama sumažinti krizių ir ekstremaliųjų situacijų riziką ir galimą žalą gyventojams, verslui ir valstybei.

Problemos priežastys:

1. Nepakankamai efektyvi krizių ir ekstremaliųjų situacijų valdymo institucinė–organizacinė sistema.

Trūksta tarpinstitucinio veiklos koordinavimo ir sąveikos – esamas mechanizmas tiek valstybės, tiek ir savivaldybių lygiu yra sudėtingas ir nepakankamai aiškus, nelankstus, neužtikrina greitų sprendimų. Nėra aiškaus atsakomybių pasidalijimo vykdant didelio masto ekstremaliųjų situacijų valdymo operacijas. Ekstremaliųjų situacijų valdymo procedūros nėra iki galo suderintos su atitinkamomis krizių valdymo procedūromis. Pagrindinės už

¹ Overview of natural and man-made disaster risks the European Union may face, [Microsoft Word - SWD+Annex-FINAL-ARES registered - published \(europa.eu\)](#)

² Overview of natural and man-made disaster risks the European Union may face, [Microsoft Word - SWD+Annex-FINAL-ARES registered - published \(europa.eu\)](#)

³ <http://pagd.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/civiline-sauga/nacionaline-rizikos-analize>

ekstremaliųjų situaciją valdymą atsakingos valstybės institucijos (Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos) statusas ir ištekliai nepakankami tinkamai organizuoti ekstremaliųjų situacijų valdymą šalies mastu. Valstybės rezervo išteklių poreikio planavimo funkcijas vykdo institucija, neturinti reikiamos kompetencijos civilinės saugos srityje.

Ekstremaliųjų situacijų prevencijos ir valdymo institucinės–organizacinės sistemos neefektyvumas turi didelės neigiamos įtakos valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų pasirengimui reaguoti į ekstremalias situacijas. 2019 m. duomenimis⁴, iš 29 valstybės institucijų ir įstaigų 16 (55 proc.) yra pasirengusios reaguoti į ekstremalias situacijas ir 13 (45 proc.) – iš dalies pasirengusios; iš 60 savivaldybių 46 (76 proc.) yra pasirengusios, 13 (22 proc.) – iš dalies pasirengusios ir 1 savivaldybė – nepasirengusi reaguoti į ekstremalias situacijas.

Nepakankamas krizių ir ekstremaliųjų situacijų valdymo informacinis aprūpinimas: nėra tarpinstitucinės informacinės sistemos, padedančios operatyviai keistis informacija, atlikti kompleksinę situacijos analizę ir reikiamų išteklių paiešką; trūksta informacinių išteklių rizikos analizei, prognozavimui bei pažeidžiamumui vertinti; nėra sukurto tinkamo mechanizmo ekstremaliųjų situacijų žalai vertinti ir informacijai apie tokią žalą kaupti.

2. Netinkama Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijai (VRM) pavaldžių civilinės saugos sistemos pajėgų – Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento ir jam pavaldžių įstaigų, policijos, Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie VRM (VSAT) ir Viešojo saugumo tarnybos prie VRM (VST) – parengtis.

Minėtoms pajėgoms trūksta specialiosios technikos ir įrangos, pažangių technologijų gelbėjimo ir paieškos darbams atlikti, ekstremaliesiems įvykiams ir ekstremaliosioms situacijoms valdyti, likviduoti ir jų padariniams šalinti bei viešajai tvarkai ypatingų ir ekstremaliųjų situacijų atvejais atkurti ir (ar) užtikrinti. Pavyzdžiui, 2020 m. valstybinė priešgaisrinė gelbėjimo tarnyba transporto priemonėmis pagal nustatytą standartą buvo aprūpinta tik 71 proc. Trūksta ir tinkamų sąlygų gelbėjimo technikai ir įrangai laikyti. Nesudarytos tinkamos darbo sąlygos ugniagesiams gelbėtojams. Gelbėjimo pajėgos nepakankamai specializuotos vykdyti specifinius gelbėjimo darbus. Neatnaujinta Bendrojo pagalbos centro informacinė sistema.

Trūksta ir žmogiškųjų išteklių. Civilinės saugos specialistų trūkumas sudaro daugiau kaip 20 proc. Neišnaudojamas savanorių potencialas: nėra pakankamai veiksmingų priemonių savanorystei skatinti; neišspręsti klausimai dėl savanorių rengimo ir aprūpinimo darbo priemonėmis.

Stokojama žinių ir įgūdžių. Trūksta pratybų, tarp jų tarpinstitucinių integruotų pratybų, ir mokymų, ypač visų lygių operacijų centrų darbuotojams ir darbuotojams, atsakingiems už civilinę saugą. Teoriniai bei praktiniai mokymai operacijų vadovams neatitinka poreikių. Nėra profesionaliai parengtų veiklos algoritmų, kurių pagrindu būtų konstruojamos mokymų (teorinių ir praktinių) programos ir legendos. Nepakankama, neatnaujinta ir neoptimali mokymų, ypač praktinių mokymų, infrastruktūra: trūksta patalpų (mokymo klasių, apgyvendinimo vietų) ir praktinio mokymo maketų kokybiškam ugniagesių gelbėtojų parengimui; VST neturi tinkamai įrengtų teorinio ir praktinio mokymo erdvių, taktinių mokymų bazės (miestelio). Nerenovuotos VST šaudyklos, kuriomis galėtų naudotis visos statutinės įstaigos. Nepakankami policijos pareigūnų įgūdžiai valdyti žmonių masinius susibūrimus ekstremaliojo įvykio ar ekstremalios situacijos metu.

Neužtikrinamos reikiamos minėtų pajėgų darbo sąlygos ekstremaliosios situacijos metu: nėra suformuotas pakankamas būtinų apsaugos priemonių, reikiamos įrangos ir maisto produktų, vandens ir vaistų rezervas, skirtas nepertraukiamai vykdyti funkcijas 72 val.; nepakankamai užtikrinti komunikacijos

⁴ <http://pagd.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/civiline-sauga/civilines-saugos-sistemos-bukle>

kanalai dingus elektra, taip pat nepertraukiamas aprūpinimas svarbiais energijos resursais (elektra ir degalais). VSAT neturi tinkamai įrengtų valdymo centro ir Ekstremaliųjų situacijų operacijų centro patalpų.

3. Neužtikrintas tinkamas gyventojų perspėjimas ir informavimas apie gresiančią ar susidariusią ekstremaliąją situaciją.

Neefektyvi perspėjimo sirenomis sistema: trūksta įdiegtų sirenų; pasenusi ir nusidėvėjusi įranga; daugelio sirenų valdymas yra decentralizuotas. 2020 m. perspėjimas sirenomis buvo pasiekiamas 55 proc. Lietuvos gyventojų.

Nepakankamai efektyvi perspėjimo, naudojant korinio transliavimo (*angl.* Cell Broadcast) technologiją, sistema: nepakankamai atnaujinama perspėjimo įranga judriojo mobiliojo ryšio tinkluose; sistema nepritaikyta 5G ryšiui.

Nėra tinkamo visuomenės informavimo ekstremaliųjų situacijų metu mechanizmo: gyventojų pasirengimo ekstremaliosioms situacijoms platforma LT72 nepritaikyta gyventojų informavimui didelio masto ekstremaliųjų situacijų atvejais; nepakankamai naudojami kiti medijos ir sklaidos įrankiai.

Būtina gyventojų perspėjimo ir informavimo įrankius pritaikyti žmonėms su negalia, asmenims, turintiems kitų laikinų ar nuolatinių fizinių apribojimų, bei asmenims, kurie nemoka lietuvių kalbos.

4. Nedidelė dalis gyventojų žino, kaip apsisaugoti, ir rūpinasi savo saugumu.

2020 m. gyventojų nuomonės tyrimo duomenimis, 38 proc. gyventojų nurodė, kad nežinotų, kokių svarbiausių veiksmų imtis, jei įvyktų branduolinė (radiologinė) avarija Astravo AE. Ir net 8 iš 10 tokių gyventojų neturėtų sukaupę būtiniausių atsargų.

4.1. Nepakankamas ir nekokybiškas gyventojų, ypač vaikų, informuotumas savisaugos (civilinės ir priešgaisrinės saugos) klausimais. Dauguma gyventojų menkai pasirengę gamtinėms ir kitoms didelio masto nelaimėms, neturi būtinų išlikimui įgūdžių. Mokiniai gauna mažai žinių, kaip pasirengti nelaimėms, kaip į jas reaguoti mokyklose. Menkas gyventojų sąmoningumas gamtinių ir kitų didelio masto nelaimių atžvilgiu. Gyventojai nepakankamai pasitiki kompetentingomis institucijomis, atsakingomis už nelaimių ir jų padarinių valdymą, ir šių institucijų rekomendacijomis. Gyventojų švietimui ir savišvietai nepakankamai išnaudojamos masinės informavimo ir medijos priemonės, trūksta tinkamai parengtos medžiagos.

4.2. Gyventojai ir ūkio subjektai nepakankamai naudojami turto draudimo paslaugomis: trūksta draudimo produktų, aukštos jų kainos. 2020 m. gyventojų nuomonės tyrimo duomenimis, 32 proc. gyventojų yra apdraudę savo turtą.

NPP uždavinys: 10.6. Padidinti ES išorės sienos kontrolės veiksmingumą ir sustiprinti neteisėtos migracijos prevenciją ir kontrolę

Problema: Neteisėtos migracijos ir neteisėto prekių judėjimo keliamos grėsmės

Neteisėta migracija didina nelegalaus darbo ir migrantų išnaudojimo (prekybos žmonėmis), užkrečiamų ligų plitimo ir terorizmo grėsmes.

Lietuva, saugodama Europos Sąjungos (ES) išorės sieną, daugumai trečiųjų šalių piliečių, siekiančių bet kokiais būdais įteisinti savo buvimą ES, yra tik tranzito šalis. Nors pastaruosius kelerius metus neteisėtos migracijos mastai į ar per Lietuvą pradėjo mažėti (2015 m. buvo sulaukyti 689 neteisėti migrantai, 2016 m. – 402, 2017 m. – 238, 2018 m. – 331, 2019 m. – 167, 2020 m. – 116), vis dažniau piktnaudžiaujama prieglobsčio suteikimo procedūra (2017 m. iš Užsieniečių registracijos centro pasišalino 74 prieglobsčio prašytojai, 2018 m. – 127, 2019 m. – 196, 2020 m. – 173) ar siekiama įgyti vizas ar leidimus gyventi Lietuvos Respublikoje apgaulės būdu. Tokie sukčiavimo atvejai tampa vis labiau intelektualūs, todėl vis sudėtingiau juos atskleisti. Greitai besivystančios dirbtinio intelekto programos ir informacinės technologijos leidžia kokybiškiau klastoti biometrinius duomenis, kelionės dokumentus ir teisę gyventi patvirtinančius dokumentus.

2020 m. gauti 321 užsieniečių prašymai suteikti prieglobstį Lietuvos Respublikoje (2015 m. – 291, 2016 m. – 425, 2017 m. – 599, 2018 m. – 423, 2019 m. – 646). Prieglobsčio prašytojų skaičius pernai sumažėjo dėl COVID-19 ligos sukeltos pandemijos metu taikytų keliavimo suvaržymų. Tikėtina, kad sumažinus ar atšaukus tarptautinių kelionių ribojimus, taip pat nesiliaujant protestams Baltarusijoje, prieglobsčio prašytojų srautas vėl išaugs. Tokia situacija reikalauja peržiūrėti prieglobsčio prašytojų priėmimo sistemos pajėgumus ir jos efektyvumą.

Veiksniai, skatinantys neteisėtą migraciją, ilguoju laikotarpiu išliks tie patys (geopolitinė padėtis, ekonominė situacija migrantų kilmės šalyse ir šių šalių kaimyniniuose regionuose, nestabilumas, ginkluoti konfliktai, klimato kaita ir kylančios pandemijos), todėl neteisėtos migracijos problema taip pat išliks aktuali.

Neteisėtas prekių judėjimas daro didžiulę žalą Lietuvos ir ES finansiniams interesams, sąžiningiems rinkos dalyviams, gyventojų saugai, visuomenės ir aplinkos saugumui. Kontrabandinės prekės cirkuliuoja Lietuvos ir ES vidaus rinkoje kartu su teisėta joje esančiomis prekėmis ir mažina teisėtai veikiančių ir mokesčius mokančių įmonių pelną, už tokias prekes nemokami mokesčiai, todėl valstybės biudžetas praranda dalį pajamų, iškreipiami sąžiningos konkurencijos principai. Kitas negatyvus kontrabandos aspektas yra tas, kad dalis kontrabandos yra gabenama organizuotų nusikalstamų grupuočių (ONG), kurios gautas pajamas gali naudoti kitoms nusikalstamoms veikloms finansuoti. Kontrabanda glaudžiai susijusi ir su korupcija.

2020 m. muitinės pareigūnai sulaikė prekių už 67,9 mln. eurų, iš jų už 63,3 mln. eurų – tabako gaminių, VSAT pareigūnai – kontrabandinių tabako gaminių už 6,2 mln. eurų. ES nelegalios cigarečių rinkos tyrimo duomenimis⁵, nelegali tabako gaminių rinka Lietuvoje 2018 m. sudarė 17 proc., dėl jos į biudžetą nesurinkta apie 66 mln. eurų pajamų.

Didėjant tarptautinės prekybos mastams, vis sudėtingiau kontroliuoti narkotinių ir psichotropinių medžiagų, prekursorių, taip pat prekių, kurios gali būti panaudotos teroro aktams vykdyti (šaunamųjų ginklų, šaudmenų, sprogmenų, masinio naikinimo ginklų ir kitų strateginių prekių), judėjimą.

Tarptautinių organizacijų (TATENA, Interpolas ir kt.) duomenimis, neteisėtas branduolinių ir kitų radioaktyviųjų medžiagų gabenimas per valstybių sienas ir kitoks neteisėtas jų platinimas kelia rimtas grėsmes visuomenės ir aplinkos saugumui. 2019 m. nuo birželio mėnesio VSAT pasienio kontrolės punktuose (PKP) nustatė 1934 jonizuojančiosios spinduliuotės padidėjimo faktus, 2020 m. – 5088.

Sprendžiant problemą, siekiama sumažinti neteisėtos migracijos ir neteisėto prekių judėjimo keliamas grėsmes vidaus saugumui, viešajai tvarkai, visuomenės sveikatai Lietuvoje ir tuo pačiu visoje ES.

Problemos priežastys:

1. Nepakankamai efektyvi ES išorės sienų stebėseną ir reagavimą į valstybės sienos kirtimo ne per pasienio kontrolės punktus (PKP) pažeidimus.

1.1. Neišnaudojamos ES išorės sienų stebėsenos moderniomis technologijomis galimybės.

2020 m. pabaigoje moderniomis sienos stebėjimo technologijomis buvo saugoma 61 proc. ES išorės sienos (Lietuvos dalies). Stacionarios sienos stebėjimo sistemos iki minimumo sumažina valstybės sienos pažeidimų latentškumą, padeda užtikrinti operatyvų reagavimą į valstybės sienos pažeidimus, identifikuoti ir sulaikyti asmenis, bandančius neteisėtai patekti į šalį. Stebėjimo sistemų diegimas taip pat padeda spręsti žmoniškųjų išteklių trūkumo problemą, nes leidžia nuolatinį patruliavimą prie valstybės sienos pakeisti reagavimu į užfiksuotus valstybės sienos pažeidimus.

⁵ https://public.tableau.com/views/ExecutiveSummary-TOUUPLOAD/ProjectStella-ExecutiveSummary?:embed=y&:showVizHome=no&:display_count=yes&:toolbar=no#3

Dėl pasenusios Nacionalinio koordinacinio centro informacinės sistemos, šis centras nepajėgus kokybiškai ir optimaliai tvarkyti nacionalinės ir Europos sienų stebėjimo sistemos (EUROSUR) informacijos.

1.2. VSAT pareigūnai nepakankamai aprūpinti ryšio, reagavimo ir apsaugos priemonėmis. VSAT pareigūnai tik 50 procentų aprūpinti elektros šoko įtaisais „Taser“, 6 proc. – teleskopinėmis lazdomis (tarnyboje naudojamos morališkai pasenusios guminės lazdos), 15 proc. – šarvinėmis liemenėmis, 34 proc. – tarnybine uniforma (vertinant pagal finansines normas). Transporto priemonių parkas atnaujintas 61 proc. Neužtikrinamas reguliarus laivų, katerių, orlaivių, modernia įranga aprūpintų transporto priemonių atnaujinimas.

Trūksta žmoniškųjų išteklių, ypač pasienio sargybos pareigūnų. VSAT susiduria su nuolatiniu pareigūnų trūkumu, kuris sudaro vidutiniškai 10 proc. Dėl nepatrauklių darbo sąlygų, nekonkurencingo darbo užmokesčio ir kitų priežasčių kasmet vidutiniškai nuo 6 iki 10 proc. pareigūnų palieka tarnybą. Žmoniškųjų išteklių trūkumas turi neigiamos įtakos ES išorės sienos kontrolės kokybei (pareigūnai turi dirbti viršvalandžius, atsiranda žmoniškųjų klaidų tikimybė, sudėtinga užtikrinti tinkamą ir nuolatinį pareigūnų kvalifikacijos tobulinimo procesą).

1.3. Pasenusi pasienio ruožo infrastruktūra.

Pasienio ruožo infrastruktūra įrengta iki 2004 m. Pasienio patrulio take įrengti mediniai pėsčiųjų tilteliai, tilteliai ir tiltai per griovius, upes, pelkes yra sutręšę – pavojingi vaikščioti bei judėti transporto priemonėmis. Pasienio patrulio takas daugelyje vietų sunkiai pravažiuojamas.

2. Nepakankamai veiksminga asmenų, transporto priemonių ir prekių, kertančių valstybės sieną per pasienio kontrolės punktus (PKP), kontrolė.

2.1. Neužtikrinama tinkama rizikos analizė.

Nepakankamai automatizuoti (skaitmenizuoti) procesai. Nepakankamas informacinių sistemų ir duomenų bazių funkcionalumas, sąveikumas ir saugumas. Ribota prieiga prie reikalingų duomenų. Pasenusi techninė ir programinė įranga.

2.2. Pasenusi ir nepakankamai išvystyta PKP infrastruktūra ir techninė įranga.

PKP buvo suprojektuoti dar iki Lietuvos stojimo į Europos Sąjungą ir pritaikyti dviejų valstybių tarpusavio prekybos srautams. 2004 m. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, Lietuva dėl savo geografinės padėties tapo tranzitine valstybe, išaugo transporto srautai ir tarptautinės prekybos apimtys. Todėl didžioji dalis PKP jau senai pasiekė jiems nustatytus technologinius pralaidumus, o kai kurie, ypač prie valstybės sienos su Baltarusijos Respublika, netgi žymiai juos viršijo. Esama PKP infrastruktūra (dydis, plotas, eismo juostų skaičius, pareigūnų darbo sąlygos) nebeatitinka išaugusių transporto srautų ir tarptautinės prekybos apimčių ir nesudaro prielaidų tinkamai įgyvendinti Atvykimo–išvykimo sistemą (AIS) sukuriančio ES reglamento reikalavimus patikrinimams.

Lietuvos Respublikos muitinėje eksploatuojamos tik 7 rentgeno kontrolės sistemos (6 – kelio postuose pasienyje su Baltarusija ir Kaliningrado sritimi ir 1 – jūrų uosto poste), nors šios sistemos – viena efektyviausių neintervencinės muitinės kontrolės priemonių, leidžiančių greitai patikrinti, ar transporto priemonės negabena nedeklaruotų prekių. Geležinkelio postuose veikiančių rentgeno kontrolės sistemų šiuo metu Lietuvos Respublikos muitinė neturi, nors nuo 2014 m. stebimas ženklus tabako gaminių kontrabandos geležinkelio transportu padidėjimas (nustatytų stambios kontrabandos atvejų skaičius 2018 m. padidėjo 8 kartus).

2.3. Nepakankami kontrolę vykdančių institucijų pajėgumai ir gebėjimai. Pvz., 2020 m. gruodžio 31 d. duomenimis, Lietuvos Respublikos muitinėje buvo 274 neužimtos pareigybės, iš jų – 199 muitinės pareigūnų pareigybės. Tai atitinkamai sudaro apie 12 proc. visų muitinės pareigūnų pareigybių. Personalo trūkumas formavosi pamažu nuo 2015 m., kai buvo stebima didėjanti neigiama muitinės personalo kaitos tendencija, piką (-6,02) pasiekusi 2018 m.

Didėja muitinėje dirbančiųjų amžiaus vidurkis, ypač teritorinėse muitinėse, kur 50–64 metų amžiaus grupės atstovai sudaro nuo 47 iki 58 proc. Todėl netolimoje ateityje profesionalaus ir motyvuoto personalo pritraukimo ir išlaikymo problemos tik aštrės.

Pareigūnai stokoja žinių ir įgūdžių (ypač dokumentų tyrimo, anglų kalbos, darbo su informacinėmis sistemomis ir registrais, rizikų vertinimo, bendravimo su pažeidžiamų grupių asmenimis). Nepakankamas pareigūnų parengimo lygis pagal studijų ir profesinio mokymo programas. Trūksta kvalifikacijos tobulinimo kursų specifinėmis sienos kontrolės ir neteisėtos migracijos kontrolės temomis, taip pat bendravimo su socialinę atskirtį patiriančiais asmenimis ir asmenimis, galinčiais patirti diskriminaciją, klausimais.

2.4. Neteisėtų prekių paklausa.

Nelegaliu būdu įsigytų prekių, tokių kaip tabakas, alkoholis ar degalai, vartojimą 2020 m. pateisino 26 proc. gyventojų⁶. Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas⁷ parodė, kad svarbiausias nelegalios cigarečių rinkos Lietuvoje veiksnys yra žema visuomenės mokesčių moralė. Nekokybiškos ir nelegaliu būdu įsigytos prekės gali turėti tiesiogines neigiamas pasekmes jas vartojantiems gyventojams.

2.5. Korupcijos apraiškos.

Nors 2019 m. statistika rodo muitinės pareigūnų iniciatyva užfiksuotų neteisėtų pinigų siūlymo atvejų skaičiaus (2019 m. – 588; 2018 m. – 374; 2017 m. – 428) ir ikiteisminių tyrimų, pradėtų dėl galimo muitinės pareigūno papirkimo, skaičiaus (2019 m. – 31; 2018 m. – 8; 2017 m. – 15) augimą, o verslo atstovų apklausos – teigiamas korupcinės patirties ir kyšio reikalavimo mažėjimo tendencijas Lietuvos Respublikos muitinėje, nemaža dalis darbuotojų vis dar mano, jog situacija, kuomet darbuotojams norima papildomai atsilyginti, muitinėje vis dar yra paplitusi.

Padaugėjo ir VSAT pareigūnų iniciatyva užfiksuotų neteisėtų pinigų siūlymo atvejų: 2019 m. – 267; 2018 m. – 214; 2017 m. – 193. 2017–2020 m. įtarimai dėl korupcinių nusikalstamų veikų pareikšti 23 VSAT pareigūnams.

3. Nepakankamas rizikų, susijusių su vizų išdavimu, valdymas

Lietuvos Respublikos diplomatinėse atstovybėse ir konsulinėse įstaigose, nagrinėjančiose vizų paraiškas, naudojama pasenusi techninė ir programinė įranga. Naudojama sistema neatspari vaizdo transformacijoms. Nėra nuotolinės, elektroninėmis priemonėmis pagrįstos, asmens tapatybės nustatymo sistemos. Tai apsunkina pasirengimą išduoti elektronines vizas. Nepakankami atsakingų institucijų pajėgumai ir gebėjimai.

4. Nepakankamas rizikų, susijusių su prieglobsčiu ir trečiųjų šalių piliečių grąžinimu, valdymas

Nepakankamos skirtingų prieglobsčio prašytojų kategorijų priėmimo ir apgyvendinimo galimybės ir sąlygos.

PKP ir VSAT užkardų infrastruktūra neatitinka prieglobsčio prašytojų priėmimo sąlygoms keliamų reikalavimų, taip pat nėra orientuota į pagreitintų ir efektyvių prieglobsčio nagrinėjimo procedūrų atlikimą (nėra sąlygų užtikrinti reikiamos patikros ir prevencijos procedūrų). Prieglobsčio prašytojų priėmimo sąlygos PKP ir VSAT užkardose tinkamos tik trumpalaikiam apgyvendinimui (iki 48 val.).

2018 m., 2019 m. ir 2020 m. VSAT URC buvo nuolatos perpildytas, nors, atsižvelgiant į kitų panašios paskirties prieglobsčio prašytojų apgyvendinimo centrų praktiką ES, turėtų būti užtikrintas apie 20 proc. apgyvendinimo galimybių rezervas. Prieglobsčio prašytojų apgyvendinimo vietos nėra pritaikytos

⁶ VRM tyrimas „Gyventojų nuomonė apie teisėsaugos institucijas ir viešojo saugumo situacijos vertinimas, 2020 m.“

⁷ https://www.llri.lt/wp-content/uploads/2019/09/--e---lin---ekonomika-maketas-09-02_small.pdf

pažeidžiamų visuomenės grupių asmenims. Nėra tinkamai įrengtų karantinavimo patalpų. Nesudarius tinkamų prieglobsčio prašytojų gyvenimo sąlygų, didėja konfliktų, smurto ir išnaudojimo tarp prieglobsčio prašytojų grėsmė.

Neužtikrintos galimybės išplėsti alternatyvių prieglobsčio prašytojų apgyvendinimo vietų tinklą, ištikus masiniam užsieniečių antplūdžiui.

Nepakankamai efektyvios trečiųjų šalių piliečių grąžinimo procedūros.

5. Specialios tranzito schemos įgyvendinimo keliamos rizikos

Nepakankamai efektyvios supaprastinto tranzito dokumentų ir supaprastinto tranzito geležinkeliu dokumentų išrašymo ir įteikimo procedūros.

Nepakankamai efektyvi keleivių patikra, pažeidėjų nustatymas ir reagavimas į pažeidimus.

NPP uždavinys: 10.7. Mažinti sunkaus nusikalstamumo ir terorizmo grėsmes

Problema: Sunkaus nusikalstamumo ir terorizmo keliamos grėsmės

Šiandien nusikalstamumas ypač sparčiai prisitaiko prie mokslo ir technologijų pažangos ir viešojo saugumo srityje susiduriama su nuolat kintančiomis grėsmėmis, kurias būtina atidžiai stebėti ir greitai į jas reaguoti, imantis naujų prevencijos ir kontrolės priemonių tiek ES, tiek nacionaliniu lygiu.

Nuolat tobulėjant informacinėms technologijoms, sparčiai auga jų, ypač paremtų internetu, panaudojimas visose gyvenimo ir veiklos srityse. Ne išimtis ir informacinių technologijų naudojimas nusikalstamumo srityje.

2019 m. Eurobarometro duomenimis⁸: 23 proc. Lietuvos gyventojų, kurie naudojami internetu, per tris pastaruosius metus buvo savo įrenginiuose aptikę kenkėjiškos programinės įrangos; 21 proc. – gavę apgaulingų el. laiškų ar telefono skambučių su prašymu pateikti asmens duomenis (tarp jų prisijungimo prie informacinių sistemų, pvz., el. bankininkystės, duomenis); 9 proc. – patyrę sukčiavimą internete, kai negavo įsigytų prekių ar jos buvo suklastotos, ar neatitiko reklamos; 8 proc. – atsitiktinai aptikę informacijos, skatinančios rasinę neapykantą ar religinį ekstremizmą. Lietuvos bankų asociacijos duomenimis, 2020 m. dėl elektroninių sukčiavimų Lietuvos gyventojai patyrė daugiau kaip 4,5 mln. eurų žalą. Nusikalstamų veikų elektroninėje erdvėje mastas ir galima žala ateityje tik didės, o spartūs informacinių ir ryšių technologijų pokyčiai gali lemti ir naujus iššūkius⁹.

Į elektroninę erdvę dalį savo nusikalstamų veikų stengiasi perkelti organizuotos nusikalstamos grupuotės (ONG), siekdamos, visų pirma, plėsti internetinę prekybą neteisėtomis prekėmis ir paslaugomis. Susiduriama su realia grėsme, kad artimiausioje ateityje internetinės platformos gali tapti pagrindine visų neteisėtų prekių rūšių platinimo ES vieta¹⁰. Naujos pažangios technologijos pritaikomos ir finansiniams nusikaltimams vykdyti. Greitai besivystančios dirbtinio intelekto programos ir informacinės technologijos leidžia vis kokybiškiau klastoti biometrinius duomenis ir dokumentus.

Vienu pagrindinių šiuolaikinių ONG bruožų yra verslumas – visos ONG, nesvarbu, kokias nusikalstamas veikas daro, siekia kuo didesnio pelno. Narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei akcizinių prekių kontrabanda ir platinimas išlieka tarp dominuojančių ONG veiklos sričių.

Nusikaltėliai, siekdami legalizuoti nusikalstamu būdu įgytą turtą, vis aktyviau imasi pinigų plovimo ir kitų finansinių nusikaltimų. Anot Europolo, net 7,5 trilijono eurų atsiduria lengvatinio apmokėjimo zonose, iš jų apie 190 milijardų aptinkama tiriant įtartinas finansines operacijas ir gali būti susiję su pinigų plovimu. Nusikalstamu būdu įgytos lėšos gali būti panaudotos daryti įtaką politiniams ar ekonominiams valstybės procesams, padidinant korupcijos mastą.

⁸ <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/search/security/surveyKy/2249>

⁹ https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/iocta_2019.pdf

¹⁰ <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/serious-and-organised-crime-threat-assessment>

Organizuoto nusikalstamumo siekiai skverbti į šalies ūkį ir finansų rinkas kelia rimtą pavojų visuomenės saugumui, valstybės ekonominiam ir politiniam gyvenimui. Nacionaliniam saugumui ypač pavojingos galimos ONG sąsajos su kitų šalių žvalgybos tarnybomis ar teroristinėmis organizacijomis.

Nors Lietuvoje terorizmo grėsmės lygis yra žemas, yra rizikos veiksnių, kuriuos reikėtų mažinti ir šalinti, siekiant išvengti teroro aktų ateityje. Ekstremistinę veiklą Lietuvoje gali vykdyti su teroristinėmis organizacijomis susiję ar jas remiantys asmenys, naudodamiesi laisvo asmenų judėjimo Šengeno erdvėje galimybėmis. Terorizmo grėsmę Lietuvai, kaip ir kitoms ES valstybėms narėms, gali kelti ir pavieniai asmenys, kurie, įkvėpti radikalių bei ekstremistinių ideologijų, gali savarankiškai planuoti teroro aktus.

Radikalizmo skatinimas didžiausią pavojų kelia paaugliams ir jaunuoliams. Todėl būtina ypatingą dėmesį skirti jaunų asmenų ugdymui, didinti neformaliojo ir savaiminio mokymosi svarbą, skatinti aktyvų pilietiškumą bei jaunimo dalyvavimą tolerantiškose ir įvairove pasižyminčiose visuomenėse. Sprendžiant problemą, siekiama kompleksinėmis priemonėmis sistemiškai mažinti sunkaus nusikalstamumo rizikas ir žalą bei užkardyti galimus teroristinius ir smurtinio ekstremizmo išpuolius Lietuvoje.

Problemos priežastys:

1. Nepakankamai efektyvi nusikaltimų ir terorizmo prevencija

1.1. Nesudaryta pakankamai prielaidų tinkamai organizuoti ir koordinuoti nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevenciją¹¹: nėra aiškaus kompetencijų ir atsakomybių pasidalinimo, nepakankamas savivaldybių vaidmuo ir atsakomybė, veikla dubliuojama, trūksta bendradarbiavimo, tinkamai nevertinamas nusikalstamų veikų prevencijos efektyvumas, nepakankamai išnaudojamas mokslo ir studijų institucijų, verslo ir nevyriausybinų organizacijų, gyvenamųjų vietovių bendruomenių ir gyventojų potencialas.

1.2. Nepakankamas visuomenės informuotumas, kaip apsisaugoti nuo nusikalstamų veikų, ypač vaikų, tėvų (kaip apsaugoti vaikus), vyresnio amžiaus žmonių ir kitų labiau pažeidžiamų grupių.

1.3. Trūksta technologinių pajėgumų ir gebėjimų tinkamai nustatyti, vertinti ir prognozuoti nusikalstamumo ir terorizmo rizikos veiksnius.

1.4. Nėra veiksmingos gyventojų pažiūrų radikalėjimo procesų stebėsenos, prevencijos ir deradikalizacijos sistemos.

1.5. Nepakankama potencialių terorizmo taikinių – kritinės infrastruktūros ir viešųjų erdvių apsauga¹².

2. Nepakankamai efektyvi ir rezultatyvi nusikalstamų veikų ir terorizmo kontrolė (ypač nusikaltimų el. erdvėje, neapykantos nusikaltimų, nusikaltimų finansų sistemai, korupcinio pobūdžio nusikaltimų)

2.1. Technologiniai pajėgumai atsilieka nuo pažangos, nepakankamas informacinių sistemų funkcionalumas, sąveikumas, saugumas ir efektyvumas.

Turimos technologijos ir įranga atsilieka nuo bendros technologinės pažangos. Nepakanka technologinių pajėgumų užtikrinti tinkamą elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolę. Sparčiai augančios skaitmenizuotų duomenų apimtys reikalauja pažangių duomenų integravimo ir analizės įrankių, leidžiančių optimizuoti techninius ir žmogiškuosius resursus ir naudotojui operatyviai gauti tikslią ir aiškią informaciją bei tinkamai ir efektyviai ją apdoroti ir naudoti. Trūksta automatizuotų procedūrų, per daug lėti veiklos procesai. Esamos informacinės sistemos sunkiai pritaikomos naujiems

¹¹ Valstybinio audito ataskaita „Policijos vykdoma nusikaltimų prevencija ir tyrimas“; Valstybinio audito ataskaita „Ar veiksmingai kovojama su elektroniniais nusikaltimais“

¹² ES saugumo sąjungos strategija, EUR-Lex - 52020DC0605 - EN - EUR-Lex (europa.eu)

duomenų tipams, komunikacijos ir duomenų perdavimo būdams, labai išaugusioms duomenų apimtims. Trūksta sąsajų tarp informacinių sistemų, registru ir įrenginių, nepakankamai užtikrinama jų sąveika.

2.2. Tinkamai neišnaudojamas tarpinstitucinio ir tarptautinio bendradarbiavimo potencialas.

Pareigūnai ir kiti valstybės tarnautojai stokoja specialiųjų žinių ir įgūdžių.

Nepakankamas Lietuvos pareigūnų dalyvavimas tarptautinėse teisėsaugos operacijose.

Nepakankamas nacionalinių informacinių sistemų ir registru sąveikumas su ES informacinėmis sistemomis. Pvz., Daktiloskopinių duomenų registro programinė ir aparatinė įranga yra 2009 m. senumo, t. y. fiziškai ir morališkai nusidėvėjusi. Tolimesnis šios įrangos naudojimas nebeužtikrins sklandaus daktiloskopinių duomenų pasikeitimo su kitomis ES valstybėmis narėmis. Tai gali sąlygoti ES teisės aktų pažeidimus.

2.3. Nepakankamai optimali policijos organizacinė sistema ir neefektyvūs vidaus administravimo procesai. Paminėtina, kad policija tiria apie 95 proc. visų užregistruojamų nusikalstamų veikų ir apie du trečdalius užregistruojamų sunkių ir labai sunkių nusikaltimų. 16 policijos įstaigų (juridinių asmenų) skaičius apsunkina ne tik finansinių, materialinių, žmogiškųjų išteklių valdymą, bet ir didina tam reikalingas išlaidas. Policijos įstaigų sistema neatitinka prokuratūros ir teisminių institucijų teritorinio išdėstymo. Nepakankamai efektyvus policijos veiklos koordinavimo ir kontrolės mechanizmas. Aiškaus koordinacijos, strateginio planavimo ir kontrolės funkcijų atskyrimo stoka bei daugiapakopė ir biurokratinė veiklos kontrolės sistema policijoje suponuoja prielaidas vystyti biurokratizmui bei stabdo inovacijų diegimą. Trūksta policijos veiklos kokybės vadybos. Neoptimalus techninės paramos padalinių tinklas (nevienoda padalinių struktūra ir darbo organizavimas, nesubalansuota padalinio kiekybinė sudėtis). Nestandartizuoti ir neoptimizuoti techninės paramos procesai, dubliuojamos funkcijos ir procedūros.

2.4. Nesudaryta pakankamų prielaidų užkirsti kelią nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimui ar jo investavimui į tolesnę neteisėtą veiklą.

Nepakankamai veiksminga pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencija¹³. Taip pat nepakankamai efektyvi nusikalstamu būdu gauto turto paieška ir konfiskavimas.

2.5. Stokojama žinių ir įgūdžių, specialiųjų kompetencijų (ypač tiriant nusikalstamas veikas el. erdvėje¹⁴, neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas¹⁵, nusikaltimus finansų sistemai, korupcinio pobūdžio nusikaltimus, atliekant turto ir ūkinės–finansinės veiklos tyrimus, kriminalistinius tyrimus ir ekspertizes, dirbant su informacinėmis sistemomis ir registrais)

Nepakankamas pareigūnų parengimo lygis pagal studijų programas: aukštojo mokslo studijų programos yra per daug nutolusios nuo pareigūnų praktinės veiklos; nėra koleginių programų pareigūnams rengti, kuriose daugiau dėmesio būtų skiriama praktiniams įgūdžiams, nors tokį poreikį turi apie 38 proc. pareigūnų.

Pareigūnų mokymo sistema per daug lėta ir nelanksti, sprendžiant naujų kompetencijų įgijimo, perkvalifikavimo, keičiantis darbo pobūdžiui, klausimus.

¹³ Europos Tarybos komiteto dėl priemonių, nukreiptų kovai su pinigų plovimu bei teroristų finansavimu (*MONEYVAL*) ataskaita, https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809262eb

¹⁴ Valstybinio audito ataskaita „Ar veiksmingai kovojuama su elektroniniais nusikaltimais“

¹⁵

https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Pa%C5%BEeid%C5%BEiam%C5%B3%20bendruomeni%C5%B3%20kokybinio%20tyrimo%20ataskaita.pdf

Trūksta veiksmingų kvalifikacijos kėlimo mokymų ir metodinės medžiagos.

2.6. Sudėtingos, neracionalios ir nepritaikytos skaitmeninių technologijų laikmečiui baudžiamojo proceso procedūros.

Biurokratinės baudžiamojo proceso procedūros, sudėtingas įrodymų fiksavimas lemia pernelyg ilgai trunkantį procesą, sukuria veiklos, orientuotos į procedūras, o ne į rezultata, efektą. Esamas teisinis reguliavimas nesudaro prielaidų ikiteisminio tyrimo metu efektyviai ir rezultatyviai naudoti nuotolines garso ir vaizdo perdavimo priemones – proceso metu darant vaizdo ir (ar) garso įrašą, protokole fiksuoti tik trumpą proceso veiksmo turinį ir tyrimui svarbias aplinkybes ir tokiu būdu racionaliai išnaudoti pareigūnų laiką, nedubliuoti proceso metu surinktos reikšmingos informacijos. Nepakankamas ikiteisminio tyrimo institucijų aprūpinimas techninėmis priemonėmis, skirtomis atlikti proceso veiksmus nuotoliniu būdu.

2.7. Stokojama žmoniškųjų išteklių (ypač tiriant nusikalstamas veikas el. erdvėje¹⁶, nusikaltimus finansų sistemai, atliekant kriminalistinius tyrimus ir ekspertizes).

Darbo užmokesčio sistema dar nepakankamai paslanki ir orientuota į darbo pobūdį, sudėtingumą ir veiklos rezultatyvumą.

Pareigūnų pensijos dydis ir apskaičiavimo būdas, sveikatos priežiūros ir fizinės-psichologinės reabilitacijos paslaugos ir jų prieinamumas bei integracijos į darbo rinką po tarnybos procedūros dar nevisiškai atitinka pareigūnų lūkesčių ir nepakankamai kompensuoja tarnybos ypatumus.

Nesudaryta pakankamų prielaidų užtikrinti horizontalios karjeros įgyvendinimą.

Nepatrauklios dalies pareigūnų darbo sąlygos ir darbo aplinka.

Nepakankamas moksleivių ir studentų informavimas apie karjeros galimybes statutinėse įstaigose.

2.8. Didelis tam tikrų nusikalstamų veikų latentškumas (ypač nusikaltimų elektroninėje erdvėje, prekybos žmonėmis, neapykantos nusikaltimų, neapykantą kurstančios kalbos, nusikaltimų finansų sistemai, korupcinio pobūdžio nusikaltimų).

Teisėsaugos institucijos stokoja pajėgumų ir gebėjimų identifikuoti nusikalstamas veikas.

Nukentėjusieji dažnai nepraneša teisėsaugai apie nusikalstamas veikas (ypač apie nusikalstamas veikas elektroninėje erdvėje¹⁷, prekybą žmonėmis, neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas¹⁸, nusikaltimus finansų sistemai, korupcinio pobūdžio nusikaltimus). *2018 m. Eurobarometro duomenimis*¹⁹, 73 proc. Lietuvos gyventojų, susidūrę su neteisėtu turiniu internete, nesiėmė jokių veiksmų. *ES Pagrindinių teisių agentūros 2019 m. tyrimo duomenimis*²⁰, 79 proc. Lietuvos gyventojų nepranešė policijai apie patirtą smurtą (ES vidurkis – 64 proc.). Nukentėjusieji nepraneša teisėsaugai apie nusikalstamą veiką dažniausiai dėl šių priežasčių: nežino, kad nukentėjo nuo nusikalstamos veikos, apie kurią gali pranešti teisėsaugai; nežino, kur ir (ar) kaip kreiptis; mažai žino apie savo teises, nukentėjus nuo nusikalstamos veikos; nepasitiki teisėsauga, jos gebėjimais ištirti nusikalstamą veiką²¹; vengia galimos pakartotinės viktimizacijos; dėl neišplėtos paramos ir teisinės pagalbos nukentėjusiems asmenims sistemos.

¹⁶ Valstybinio audito ataskaita „Ar veiksmingai kovojama su elektroniniais nusikaltimais“, https://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2

¹⁷ Valstybinio audito ataskaita „Ar veiksmingai kovojama su elektroniniais nusikaltimais“

¹⁸ Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinis tyrimas

¹⁹ <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/search/online/surveyKy/2201>

²⁰ Crime, safety and victims' rights – Fundamental Rights Survey

²¹ Vidaus reikalų ministerijos ataskaita apie viešojo saugumo būklę Lietuvoje 2005–2019 m.

Dalis gyventojų toleruoja tam tikras nusikalstamas veikas (kontrabandą, prekių klastojimą, neteisėtą alkoholio, tabako gaminių, narkotikų gamybą ir prekybą, autorinių teisių pažeidimus, nusikaltimus finansų sistemai). Pvz., 2020 m. gyventojų apklausos duomenimis, 26 proc. gyventojų pateisina nelegaliu būdu įsigytų prekių, tokių kaip tabakas, alkoholis ar degalai, vartojimą²².

²² VRM tyrimas „Gyventojų nuomonė apie teisėsaugos institucijas ir viešojo saugumo situacijos vertinimas 2020 m.“